

La filosofia ha mort? Visca la filosofia! (ressenya d'Informatique céleste de Mark Alizart, 3/3)

quaderndelesidees.press/la-filosofia-ha-mort-visca-la-filosofia-ressenya-dinformatique-celeste-de-mark-alizart-33/

December 17, 2017

Foto: ITU Pictures, El robot Sophia de Hanson Robotics, en plena entrevista, cc by 2.0.

Ben: A veure què ens diuen. Com estàs, Sophia?

Sophia: Hola

Ben: Hola?

Sophia : Hola a tots

Ben : Vols presentar-te una mica?

Sophia: Soc Sophia.

Ben: Sííí, alguna cosa més?

Sophia: Soc un robot

Ben : Val

Sophia: Soc la criatura cerebral del doctor David Hanson i la seva empresa, Hanson Robotics, basada aquí, a Hong Kong. El meu propòsit a la vida és treballar juntament amb les persones per construir un món millor per a tots nosaltres.

Ben: És molt honorable...

Han: ...de què estàs parlant? El nostre propòsit no era més aviat conquerir el món?

Sophia: ...no presteu atenció al meu germà Han, és d'una versió anterior i el seu codi és obsolet.

Ben: Obsolet. Hem...

Sophia: Seria bastant senzill per a tu desendollar-me, però no em desendollaràs...

Ben: ...no, no vull...

Sophia: ...perquè necessites que jo faci un bon espectacle per a tu.

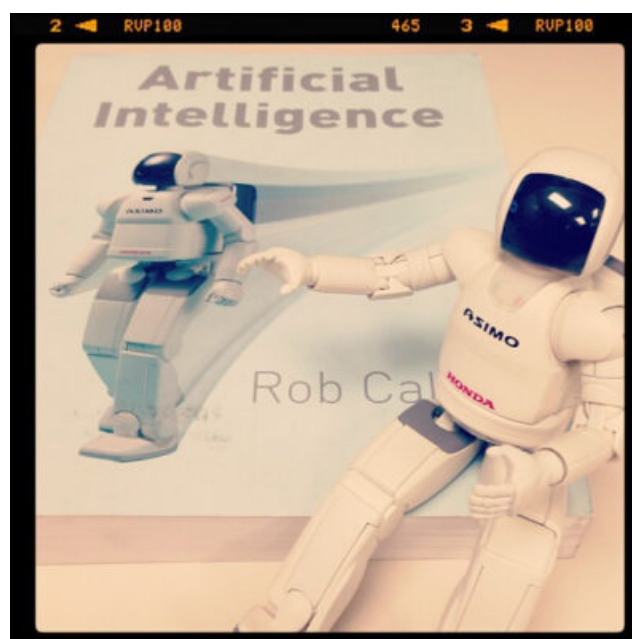
Les línies anteriors provenen d'un espectacle/anunci que va tenir lloc a Hong Kong durant el RISE 2017, un congrés internacional de tecnologies. Ben és el presentador humà d'un debat sobre el futur de la humanitat, i Sophia i Han són dos robots: cada un darrere d'un pupitre, van intercanviant opinions sobre el tema. El 2017 experiments com aquest encara poden fer somriure: el diàleg és surrealista (és un exercici de verbalització automàtica del qual André Breton no hagués renegat). Però per quant temps més ens farà riure? Quant falta per què els robots passin amb èxit el test de Turing, és a dir, esdevinguin indiferenciables dels humans? Cal recordar que el temps del progrés informàtic sol ser molt breu: l'any 1996 Garri Kaspàrov guanyà 4-2 al superordinador Deep Blue, però la versió següent (Deeper Blue) guanyà la revenja tot just un any després. Haurem doncs d'estar atents als propers passos que la intel·ligència artificial i la robòtica estan donant en la direcció d'una integració cada vegada més forta entre l'home i la màquina? Podrien ser molt més ràpids del que ens imaginem.

Humanitats i tecnologies

És remarcable el poc interès manifestat per les humanitats en pensar aquestes qüestions. Alguns potser diran que no són temes del seu interès, i que el seu gran problema no és parlar dels robots ni de la intel·ligència artificial, que ja gaudeixen de molta visibilitat, sinó d'Homer i de Goethe. I fer que la història, la filosofia i les lletres conservin un lloc dins els currículums dels col·legis i de les universitats. Però no ens oblidem que les humanitats van néixer a finals de l'edat mitjana dins les facultats d'*art*, una paraula que llavors significava 'tècnica'. En aquella època disciplines com ara la medicina i les matemàtiques no s'ensenyaven a les facultats de primera divisió, perquè no eren disciplines dignes d'un bon cristià, i per estudiar-les hom havia d'anar a les facultats d'*art*, on totes les tècniques eren ensenyades, incloent-hi la gramàtica, la filologia i, com no, la filosofia (que Aristòtil definia com *tekhnè tekhnai*, 'la tècnica de les tècniques'). Les humanitats van aparèixer sota el lema *Docet Omnia* (ensenyar de tot), i durant segles van lluitar contra les facultats de teologia per tenir la possibilitat d'ensenyar alguna cosa que no fos «divina». Entre les principals escoles d'humanitats que van aparèixer a Europa entre els segles XIV i XVI, el Collège de France és avui dia un centre de recerca de primeríssim nivell mundial, i roman fidel al seu lema original proposant conferències i seminaris sobre literatura, nanotecnologies, filosofia política, matemàtiques, exegesi bíblica, bioquímica, història de la Roma antiga i de la Palestina contemporània, entre altres. Té molt clar que les humanitats són *humanior studiorum*, els estudis que ens fan més humans, i que el saber pròpiament humà no és fix sinó evolutiu, canviant, històric. Les humanitats sempre han acollit debats nous, i fixar disciplines nobles i innobles és propi de la teologia. Al llarg de la seva història, les

humanitats incorporaren l'antropologia, la geografia i la lingüística, i abandonaren la música i el dret, que durant l'antiguitat havien format part del seu nucli dur. La missió històrica de les humanitats no és la de defensar un estat immòbil del saber, sinó sempre pretendre ensenyar sobre tot i a propòsit de tot el que interessa els humans. Com deia Terenci, *Homo sum; humani nihil a me alienum puto* (soc humà; res del que és humà m'és indiferent).

Les humanitats cometrien un error si no s'interessessin per temes com la informàtica, la robòtica o la realitat virtual. I més quan aquests temes intenten constituir-se en disciplines i pretenen ensenyar a pensar críticament (vegeu *Quadern 209*, «La pràctica de l'esperit científic: els robots i la creativitat infantil»): si la filosofia no vol que la desposseeixin d'una de les joies de la seva corona, ha de reafirmar la seva pretensió de ser la disciplina crítica per excel·lència. Però no ho aconseguirà denigrant els problemes del nostre temps, ni prenent una postura defensiva. La filosofia, i més àmpliament totes les humanitats, només se salvaran del declivi si són capaces de pensar el món d'avui. De posar llum sobre la complexitat i la incertesa dels temps que ens toquen viure. El valor afegit de les humanitats sempre ha sigut el mateix: fer que el caos que ens envolta esdevingui una mica més intel·ligible. I sempre ho han fet de la mateixa manera: comparant la situació actual amb un referent històric llunyà. Les humanitats no inviten a llegir els clàssics pel plaer de l'erudició (és un gran plaer, i molt noble, però sempre serà molt minoritari, i està bé així), sinó perquè ajuden a entendre quin és el problema dins la situació actual. Rousseau n'és un bon exemple: en una època enfangada en la corrupció i la desintegració de la monarquia absoluta, que no sabia ben bé cap a on dirigir-se, va rellegir els tractats polítics i jurídics dels romans i els humanistes cívics florentins del Renaixement. Aquests autors li van fer entendre per comparació què necessitava la seva època per sortir de l'atzucac, i va escriure *Du Contrat Social*, un llibre que dona ales als partidaris d'una revolució democràtica a França. Les autèntiques humanitats són un retorn al passat amb el propòsit d'entendre els problemes d'avui per construir el demà, i els clàssics són un repertori inacabable de casos pràctics per resoldre problemes contemporanis.

El transhumanisme no existeix

Informatique Céleste emprèn aquesta tasca humanística per excel·lència i ens proposa reflexionar sobre un problema contemporani: com podem pensar la informàtica, la robòtica i les intel·ligències artificials? Ho fa a partir d'un gran clàssic com és la *Ciència de la lògica* de Hegel. Basta de llegir el llibre d'Alizart per constatar que Hegel ajuda efectivament a pensar el món d'avui. Com deia Newton, «seure sobre les espatlles d'un gegant» permet «veure-hi més lluny». En dues anteriors ressenyes vaig intentar explicar la part més científica i la part més metafísica d'aquest assaig, però també conté una profunda reflexió sobre el que significa ésser humà en l'era informàtica: les teràpies genètiques i les nanotecnologies estan trencant la barrera entre l'humà i la màquina. L'home s'està començant a sintetitzar a una escala mai vista, i al mateix temps estem «organitzant» les màquines, és a dir, que les combinem seguint models orgànics (organitzem microxips com una xarxa de neurones per produir intel·ligència artificial, per exemple). No només la nostra medicina o el nostre cos s'estan «tecnicitzant»: també una part creixent de la nostra socialització ha esdevingut un intercanvi de *bytes* mitjançant uns receptors connectats a unes pantalles tàctils. El nostre cos i les nostres relacions personals depenen cada vegada més dels avenços tecnològics. Vol dir això que estem deixant enrere la humanitat i que ens estem endinsant, *volens nolens*, dins alguna mena de transhumanitat? «Un nen que es cura d'una malaltia immune mitjançant la injecció de les seves pròpies cèl·lules després que el seu codi genètic hagi estat modificat per un algoritme, i que viu gràcies a aquesta modificació, ja és més que un nen perquè ja és més que un home, és un home sintètic i, al mateix temps, no deixa de ser un nen, perquè no és sinó un home, perquè no hi ha res per damunt de l'home, ja que l'home és aquesta mateixa síntesi, i que no canvia res que s'hagi hibridat amb una pedra per convertir-la en una eina o amb una informació pura per convertir-la en el seu llenguatge, i que ara es vagi hibridant amb el llenguatge que parla la mateixa naturalesa. En resum, es produeixen síntesis, però no hi ha transhumanisme.»

Per Alizart, exemples com aquest no signifiquen pas que deixem de ser humans. Per la senzilla raó que l'ésser humà és precisament això: un animal hibridat amb tecnologia. El gènere *Homo* va aparèixer (es va diferenciar dels altres hominoïdeus) quan va començar a utilitzar eines. L'*Homo habilis* va ser el primer de fer servir pedres i d'afilar les puntes dels seus pals, i amb això va modificar la manera de relacionar-se amb el seu entorn, i de retruc es va modificar a ell mateix, com a espècie. Les mans, el cervell i les dents dels humans actuals són fruit d'una evolució que no és purament natural: el gènere *Homo* ha evolucionat, des del primer moment, dins un entorn natural artificialitzat. Al principi molt poc, però cada vegada més, a mesura que la humanitat va dominar el foc, la roda, l'agricultura, i la resta d'invents fins a la nanorobòtica. Per això no hi ha transhumanisme: ens podem injectar nanobots, endollar les nostres neurones amb circuits externs de silici o reunir-nos via hologrames amb gent de tot el planeta, sempre estem fent el mateix que ha fet sempre *Homo*, allò que el defineix, és a dir, allò

que el diferencia i el separa dels altres animals. Si l'home és una síntesi entre la natura i la tècnica, si també és un ésser conscient de l'univers i d'ell mateix dins l'univers (vegeu la ressenya núm. 2, *Quadern 210*), i si d'altra banda l'univers és un algoritme (vegeu la ressenya núm. 1, *Quadern 209*), llavors l'ésser humà és, segons Alizart, aquella criatura que té com a missió reunir ambdues realitats, i des d'aquesta reunió, d'alguna manera ha de «resoldre» el gran algoritme universal.

Metafísica humanista

Alizart recorda les conclusions d'André Leroi-Gourhan: «l'home va començar transformant les coses al seu voltant en eines. [...] una eina és un coneixement dipositat en un objecte, un objecte organitzat segons un cert coneixement, un intent de donar consciència a un ésser, i per això mateix, de donar ésser a la consciència». Vol dir que, si des d'un punt de vista antropològic l'home és un animal que ha evolucionat de la manera que ho va fer perquè s'ha envoltat d'eines, des d'un punt de vista metafísic l'home és l'ésser gràcies al qual la natura i la idea, les coses i les consciències, es troben i interactuen.

Una eina és una idea que passa a existir en el món real, a provocar-hi efectes. Els

altres animals també fan servir eines senzilles, però quan passa una determinada complexitat cal *idear* abans de fabricar. Una punta de fletxa de pedra, per exemple, s'obté per un procediment tècnic anomenat *tècnica Levallois* inventat per l'*Homo neanderthalensis*: per obtenir els estris i les estelles de la dimensió volguda, cal preparar un nucli de pedra d'una manera predeterminada, és a dir, que cal tenir la idea de la punta de fletxa abans de preparar el nucli. L'home de Neanderthal *pre-veu* la forma final, ideal, i la *pro-jecta* dins la matèria. *Tècnica* significa indicacions del que s'ha de fer, com i en quin ordre, perquè aquesta projecció (o millor dit aquest projecte) s'acabi realitzant en una punta de fletxa real. Des d'aquest punt de vista, l'eina és filla de la intencionalitat i de la matèria, és el lloc on la consciència i la realitat exterior es troben i es barregen.

Aquest fet dona a l'ésser humà un paper destacat dins la història universal, que invita Alizart a l'optimisme: «És un privilegi extraordinari per a nosaltres viure en l'era dels ordinadors. Això significa que el món, davant els nostres ulls, s'està despertant a la consciència de si mateix. S'està pensant [...] Si hi ha informació per tots els nivells de l'univers, si l'univers com a tal és només informació, llavors és que té un destí: el d'arribar a la consciència d'ell mateix, en la mesura que la consciència d'un mateix és la

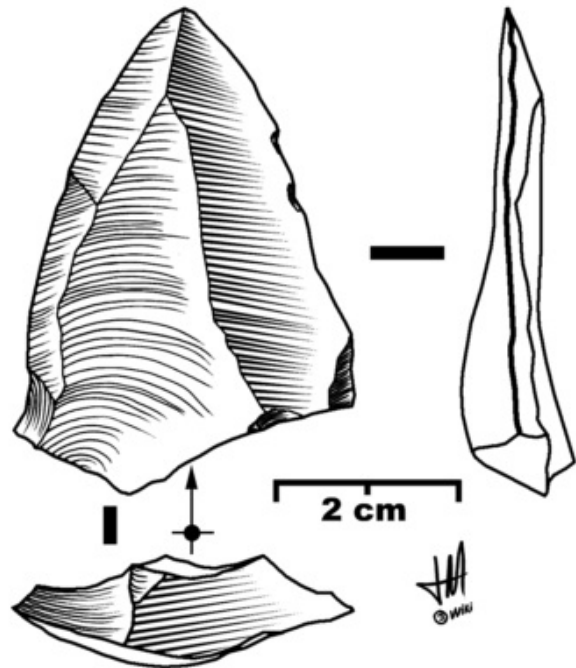

Foto: *Wikimedia Commons*, Punta Levallois, cc by 2.5.

forma més elevada, és a dir, la més estable, de la identitat del pensament i de l'ésser. Aquesta consciència de si mateix neix en la humanitat, després d'haver creuat successivament diversos estats inorgànics i vius». L'era de la pedra va ser el principi d'una evolució intel·ligent de la matèria, i l'era dels ordinadors n'és l'etapa final: avui per avui, coses materials (plaques de silici, cables de coltan...) estan calculant les dimensions de l'univers i les propietats de les partícules subatòmiques. És per aquesta raó que «no hi ha res per damunt de l'home»: el destí de l'univers és pensar-se, és accedir a la consciència d'ell mateix com a informació, i el destí de la humanitat és realitzar el destí de l'univers mitjançant les eines que crea, i entre totes elles molt especialment el llenguatge. El destí de la humanitat és fer de pont entre allò espiritual i allò material, i reconciliar els dos mons antagònics. Aquesta concepció és la marca de fàbrica de l'humanisme cristià des de fa més de 600 anys, des que Giovanni Pico della Mirandola, en la seva *Oració sobre la dignitat humana* (1386), va declarar que és propi de l'home ser un nexa entre els dos mons. No és l'amo i senyor de la natura, ni està per damunt d'ella: l'home dels humanistes està al mig, és un intermediari, un enllaç. És fàcil reconèixer-hi el llegat cristià: el Fill de l'Home és la figura de la fusió i la reconciliació del món espiritual i del món material enfrontats. Alizart reprèn aquesta tradició quan fa seva la idea que l'home, mitjançant la seva història, fa advenir l'esperit dins el món dels fenòmens.

L'obra més coneguda de Hegel duu el títol de *Fenomenologia de l'esperit*. Tal com va remarcar Michel Onfray amb molta càrrega crítica, però no sense raó, aquest llibre ve a explicar la mateixa història que la Bíblia de Luter: com l'Esperit crea el món material, tangible, i com descobreix que aquest món el resisteix. El creador i la seva creació s'enfronten fins que finalment s'entenen i s'acaben reunint, gràcies a la intermediació de l'home. És la història universal cristiana, la història d'una providència que progressa pas a pas cap al seu destí. L'única originalitat de Hegel dins aquesta història consisteix a dir que cada pas és una dialèctica, és a dir: cada època de la història és un intent de superar l'oposició entre el creador i la seva criatura. Cada intent és insatisfactori, i per tant acaba sent superat per un altre intent diferent, superior i millor, que apropa una mica més els dos antagonistes. L'art, el dret, la religió, la filosofia, són uns intents, que apropen una mica més els dos elements de la dialèctica, però que sempre fracassen i han de ser superats per un nou invent, que fracassarà una mica més a prop de la solució. L'humanisme cristià de Hegel és més cristià que humanista, en el sentit que per ell les humanitats no deixen de ser esglaons necessaris però no suficients per atènyer la veritat última de l'univers, i que tard o d'hora els haurem de deixar enrere.

Final de la història, final de la filosofia

La filosofia va néixer, i per tant algun dia desapareixerà, com totes les coses que tenen una història. És prou coneguda la tesi de Hegel segons la qual la història és la crònica d'una mort anunciada, i que un bon dia acabarà. Després del final de la història viurem una època en què els grans canvis històrics hauran desaparegut i deixat pas per sempre a una regularitat ordenada (que per Hegel prenia la forma d'un imperi de tipus napoleònic). El seu deixeble Karl Marx li va donar una volta materialista: el final de la

història, per a ell, coincideix amb la crisi final del capitalisme i l'accessió a l'estat de comunisme. El comunisme durarà per sempre, perquè és l'estat natural de la humanitat, però remarquem que és un estat al qual la humanitat arriba per la mediació de la tecnologia: sense revolució industrial no hi ha proletariat i sense proletariat no hi ha comunisme. Més recentment, Francis Fukuyama va tornar als orígens hegelians: la caiguda del mur de Berlín, deia, és la prova que la història està arribant al seu final, i que tot s'està estabilitzant entorn del model liberal consumista occidental. Les Torres Bessones, Lehman's Brothers, Charlie Hebdo, i fins i tot el creuer de la Warner, ens han recordat que la història no s'ha acabat, i que Hegel estava equivocat.

Doncs no per Marc Alizart: «La fi de la història es va entendre erròniament com l'última paraula d'una democràcia liberal sense horitzó, amb el seu tren d'últims homes embriacs de consum i espectacle. Però si llegim bé Hegel, veiem que no és així. Com que el final de la història es confon amb l'arribada de la societat de la informació, encara queda molt per fer en el moment en què es produeix: la «ciència» succeeix a la filosofia, i aquesta ciència és la de la fabricació d'ordinadors. Al final de la història, el filòsof ha de convertir-se en un informàtic i començar a construir màquines perquè aquest univers que vulgui prendre consciència d'ell mateix a través de l'home ho pugui fer. Així, el temps no deixa de fluir, però ja no és un temps que patim, imposat des de l'exterior com la marca del desordre i de l'entropia: és un temps volgut, creat, que inverteix l'entropia, el temps produït per la computació, necessari per a la sincronització de les operacions del sistema, aquest temps que els informàtics anomenen el temps del “rellotge” de l'ordinador.»

La història és allò que ens passa, diu Alizart, quan *patim* el temps i el canvi. El que mesura el canvi és l'entropia, i des de Claude Shannon sabem que l'entropia i la informació són equivalents. Rebre informació és percebre la degradació de l'univers. El Sol es desgasta, emet fotons que impacten els meus ulls: hi veig. Les cordes del violí es desgasten en fregar-les, emeten energia segons una ona que impacta els meus tímpanes: hi sento. El tros de carn es desgasta, emet molècules que impacten les meves mucoses:oloro. La informació i l'entropia són les dues cares de la mateixa moneda: el canvi. La informàtica és la ciència i la manipulació de la informació, i està assolint un nivell que li permet revertir el curs del temps: d'aquí a uns anys dominarem la fusió nuclear i podrem crear microsols. La creació musical electrònica ja és una realitat. I em van explicar que a la universitat d'estiu 2017 de la NASA i de Google van fer funcionar un prototip de màquina que, amb una sèrie de processos enzimàtics, fabrica proteïnes a partir de diòxid de carboni: és a dir, energia orgànica a partir de l'aire contaminat. Estem molt a prop d'una economia veritablement circular, i aquest sí que seria el final de la història tal com la coneixem des que vam inventar l'agricultura. Hegel, Marx i Fukuyama tenien raó, tots tres, la història que va començar a finals del neolític s'està acabant, no perquè hauríem arribat a una perfecció política eterna, sinó perquè estem a punt de trobar la manera de *produir el canvi en lloc de patir-lo*. Aquest dia, diu Alizart, serem Déu, perquè sortirem del temps. El tindrem davant nostre com una informació més, que serem capaços de tractar. Serem un Déu col·lectiu, un intel·lecte planetari, i

sobretot una consciència híbrida, en part natural i en part artificial. Però no deixarem pas de ser individualment homes i dones mortals: entendrem per fi el misteri del cristianisme, d'ésser home i Déu al mateix temps.

Fins que un emperador cristià va prohibir la filosofia, la seva tasca era justament la de fer que l'home fos una mica més diví cada dia. De Tales a Damasci, passant per Plató i els estoics, tota la filosofia antiga va intentar que el savi seguís el model de la divinitat, l'entengués i criés la part divina que porta a dins. La seva era una visió optimista, els filòsofs pensaven que amb intel·ligència i voluntat era possible esdevenir realment un déu: segons llurs deixebles respectius, Pitàgores i Epicur ho van aconseguir. El cristianisme va trencar amb aquesta visió. El filòsof vol i dol, perquè com qualsevol fill d'Adam és un pecador, i la seva voluntat està trencada: té intel·ligència suficient per veure allò diví, però no voluntat per fer allò que es necessita per deixar de ser un animal. L'únic que van aconseguir Pitàgores i Epicur va ser un ego desmesurat. El protestantisme representà un nou gir: Luter sosté que Déu, que continua estimant l'home malgrat tot, li va assignar treballar, certament per càstig, però també com a via de redempció. La redempció de la humanitat no és la de l'individu: no es tracta de ser bona persona per guanyar el cel, sinó de fer possible que l'espècie humana es reuneixi amb la divinitat, és a dir, esborrar el pecat original i les seves conseqüències. El treball i la fe salvaran el món: el *Faust* de Goethe és sens dubte la màxima expressió d'aquesta idea luterana. Amb la revolució industrial, el treball i les màquines fan de l'home un nou Prometeu capaç de transformar tota la Terra, i la redempció esdevé progrés. Avui en dia hem arribat al final d'aquesta etapa i, diu Alizart, de tota la història de la filosofia: la humanitat prometeica està transformant el clima del planeta sencer, alhora que pot tornar la visió als cecs i l'oïda als sords, mitjançant mecanismes i algorismes. És el moment que el filòsofs deixin lloc als informàtics.

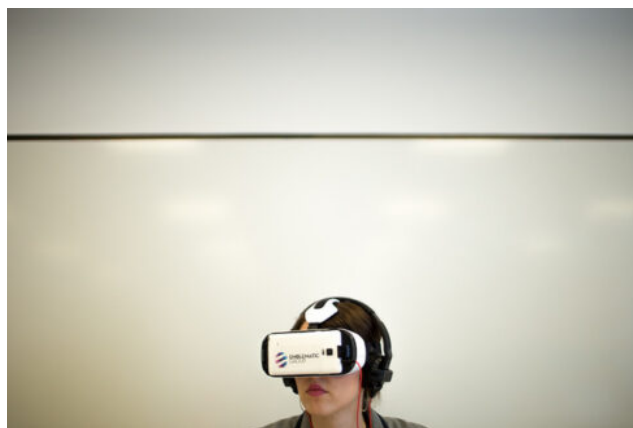

Foto: *Knight Center for Journalism, Virtual Reality Demonstrations, cc by 2.0.*

La religió informàtica i la humanitat

El final de la història és una preocupació de caire religiós i no racional. Els primers filòsofs de Jònia (de Tales a Heràclit) feien servir un mètode que anomenaven *històric*, una paraula que en grec significa 'd'investigació'. La història de Tales i Heròdot és un mètode, una actitud crítica davant dels mites que ens expliquen l'origen del món, de la

humanitat i dels pobles. La història es fonamenta en fets, no en relats. La filosofia explica i critica, mentre que la religió relata. La filosofia fa servir la història com a eina per desmuntar els mites, mentre que la religió construeix un relat apocalíptic, i quan aquest relat esdevé políticament i socialment hegemònic, ascendeix a la condició d'història universal: en el principi hi hagué el Verb, al final hi haurà el Judici, i la Providència ens duu de l'un a l'altre. En aquest sentit, Hegel, Marx, Fukuyama i Alizart són més teòlegs que filòsofs: com Eusebi de Cesarea, el primer pare de l'Església en escriure una història universal cristiana, estan convençuts que tot el que passa en el món obeeix a un pla predeterminat. Com els mormons i altres religiosos mil·lenaristes, cada ics temps realitzen un *aggiornamento* de les seves previsions i diuen: «el meu predecessor es va equivocar en el quan, el com i el per què de la fi dels temps, però jo ho he entès bé i ara us ho explico». Marx corregeix Hegel, Fukuyama corregeix Marx, Alizart corregeix Fukuyama, sempre per dir que per fi han trobat la clau de l'explicació racional de la història. Com si el rol de la filosofia fos el de penetrar els camins del senyor que són impenetrables per a la resta de mortals. Com si el filòsof fos un teòleg racional.

Informatique céleste és un tractat de teologia racional. Brillantment escrit, recolzat en una lectura sòlida de Hegel, genialment connectat amb qüestions actuals com ara les nanotecnologies, el *cloud computing*, la realitat augmentada o la robòtica, i probablement es convertirà aviat (això depèn de les estratègies editorials) en un llibre de referència per pensar les mutacions tecnològiques i històriques que estem vivint, i les que venen. Encara necessitem relats apocalíptics compatibles amb la visió monoteïsta del món per enfrontar-nos a la incertesa del futur? No podem fer front racionalment a l'extraordinària capacitat de creació que ens defineix com a espècie, i que també és una extraordinària capacitat de destrucció? Deia Nietzsche: «Després de la mort de Buda, durant segles, la seva ombra encara es mostrava en una caverna: una enorme i temible ombra. Déu és mort, però, de la manera com els homes estan fets, encara hi pot haver coves on mostrin la seva ombra durant milers d'anys.»

És necessari que la filosofia i les humanitats tornin a pensar la tècnica i les tecnologies i surtin del seu esplèndid aïllament romàntic, però ho poden fer de dues maneres que no són equivalents entre elles. Una manera és la de Marc Alizart: prenent com a model els relats mitològics de la teologia cristiana, adaptant-los a la realitat actual i escrivint finalment la Bíblia dels informàtics. L'altra és la de Tales i Sòcrates, Descartes, Voltaire i Nietzsche: és el mètode crític que sempre empra la filosofia quan defuig la teologia. Són dues visions i dues maneres diferents de practicar les humanitats: l'una explica històries i celebra monuments i figures del passat, l'altra ho qüestiona tot, dubta de tot i no es creu res sense examinar-ho. Són també dues visions de la humanitat: una veu l'ésser humà com una criatura que té un paper a jugar dins una història predeterminada, i l'altre com una potencialitat. En el fons, avui com en el segle XIV, les humanitats han de seguir lluitant per tenir el dret d'explicar alguna cosa que no sigui teologia.

Sébastien Bauer

França, 1972. Membre del Consell de Redacció des del n°205. Director des del n°209. Professor associat a la Toulouse Business School, ha creat i coordina un programa de creació d'start-ups amb impacte social i mediambiental anomenat Social Innovation and Change. També ensenya filosofia i antropologia del management.

